РОЗДІЛ 4. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ

ГЕНДЕРНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ІНДИКАТОР ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

GENDER TOLERANCE AS AN INDICATOR OF VALUE ORIENTATIONS OF PEDAGOGICAL WORKERS

У статті розкрито сутність визначальних рис сучасної освіти, а саме ґрунтування її «на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями й народами». Виявлено, що разом із гуманізмом і демократією знаходиться й гендерна рівність, досягнення якої є одним із нагальних питань нашого суспільства. Педагог повинен психологічно компетентним і мати гендерну культуру, щоб позитивно вплинути на розвиток гендерної самоідентичності й егалітарної свідомості студента, вільного від гендерних стереотипів і відповідального за індивідуальну траєкторію успіху та самореалізації.

Установлено, що толерантність пронизує практично всі соціально-психологічні феномени, є багатогранним і складним феноменом, а також те, що толерантність можна визначити як інтегральну особистісну якість, яка визначає активну життєву позицію особистості щодо визнання відмінних від власних інтересів, цінностей, поглядів, звичаїв тощо, які не розходяться з мораллю, прийняття цінності різноманітності, відкритість щодо відмінного від власного досвіду, готовність до діалогу та розширення на цій основі власного досвіду.

Розкрито сутність поняття «гендерна толерантність», «гендер» як соціально-психологічного феномена конструювання статі засобами соціальної практики, яка обумовлює становище й роль жінки чи чоловіка в суспільстві та його інституціях. Поширеність гендерних стереотипів та упереджень у діяльності педагогічних працівників зумовлює серйозні перешкоди й бар'єри на шляху створення сприятливих умов для самореалізації суб'єктів освітнього процесу незалежно від обмежень, які накладають на вибір сфер їхньої активності традиційні гендерні стереотипи.

Визначено рівні розвитку основних видів толерантності педагогічних працівників (міжособистісна, міжпоколінна, управлінська, міжкультурна, міжконфесійна, гендерна, професійна, міжетнічна, соціально-економічна та політична толерантність).

Уточнено зміст гендерної толерантності педагогічних працівників, а саме активну моральну позицію як суб'єкта, який здійснює свідомий вибір щодо особливостей взаємодії з учнями різної статі на засадах гендерної рівності. Організація толерантного освітнього простору на засадах гендерного підходу є важливим завданням сучасного педагога.

Ключові слова: виховання, морально-етична культура, цінності, ціннісні орієн-

тації, педагогічні працівники, гендер, толерантність, гендерна толерантність.

The article reveals the essence of the defining features of modern education, namely, its foundation "on the principles of humanism, democracy, national consciousness, mutual respect between nations and peoples". It was found that along with humanism and democracy is gender equality, the achievement of which is one of the most pressing issues of our society. The teacher must be psychologically competent and have a gender culture in order to positively influence the development of gender self-identity and egalitarian consciousness of the student, free from gender stereotypes and responsible for the individual trajectory of success and self-realization. It is established that tolerance permeates almost all socio-psychological phenomena and is a multifaceted and complex phenomenon, as well as that tolerance can be defined as an integral personal quality that determines the active life position of the individual to recognize different interests, values, views, customs, etc., which do not differ from morality, acceptance of the value of diversity, openness to what is different from one's own experience, readiness for dialogue and expansion of one's own experience on this basis. The essence of the concept of "gender tolerance", "gender" as a socio-psychological phenomenon of sex construction by means of social practice, which determines the position and role of women or men in society and its institutions. The prevalence of gender stereotypes and prejudices in the activities of teachers causes serious obstacles and barriers to creating favorable conditions for self-realization of the subjects of the educational process, regardless of the restrictions imposed on the choice of areas of their activity by traditional gender stereotypes. The levels of development of the main types of tolerance of pedagogical workers (interpersonal, intergenerational, managerial, intercultural, interfaith, gender, professional, interethnic, socio-economic and political tolerance) are determined. The content of gender tolerance of pedagogical workers is specified, namely, active moral position as a subject who makes a conscious choice about the peculiarities of interaction with students of different sexes on the basis of gender equality. The organization of a tolerant educational space on the basis of a gender approach is an important task of a modern teacher.

Key words: education, moral and ethical culture, values, value orientations, pedagogical workers, gender, tolerance, gender tolerance.

УДК 378.015.034:177

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/29-2.28>

Москальова Л.Ю.,

докт. пед. наук,
професор кафедри дошкільної освіти
і соціальної роботи
Мелітопольського державного
педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Гендерна толерантність, пронизуючи всі сфери соціального та індивідуального життя людини, є важливим виміром практично будь-якої дії, однією з ключових категорій людського життя. Одним із показників орієнтації суспільства на сталий розвиток є гендерна рівність усіх громадян. Саме тому набуває особливої ваги організація діяльності закладів освіти на засадах гендерного підходу.

Варто зазначити, що розвинута гендерна толерантність передбачає активну моральну позицію педагога як суб'єкта, який здійснює свідомий вибір щодо особливостей взаємодії з учнями різної статі на засадах гендерної рівності (Т. Говорун, О. Кікінежді та ін.). Це актуалізує ціннісний аспект дослідження гендерної толерантності освітян. Отже, доцільним видається дослідження гендерної толерантності педагогів і її ціннісного аспекту, що дасть змогу визначити сприятливі соціально-психологічні умови організації толерантної взаємодії з усіма суб'єктами освітнього процесу на засадах гендерної рівності.

Це висуває нові вимоги до гендерної толерантності педагогів і їхньої підготовки до усвідомлення та переосмислення проблем професійної діяльності, що мають гендерну природу, вибору адекватних способів і стратегій їх розв'язання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що психолого-педагогічні аспекти процесу гендерної соціалізації особистості вивчалися загалом (С. Бем, Т. Бендас, Ш. Берн, І. Кльоцина та ін.) і в освітній галузі зокрема (Т. Говорун, О. Кікінежді, А. Клерк, С. Максименко, Е. Міллард та ін.).

Гендерну толерантність як інтегральну характеристику особистості розглядала низка науковців (Г. Бардієр, Г. Вержибок, М. Мацковський, Є. Чернишова, Л. Шустова та ін.). З іншого боку, досліджено види, компоненти, рівні толерантності особистості загалом (О. Асмолов, Г. Бардієр, Г. Солдатова, К. Уейн, М. Уолцер та ін.) і педагогічних працівників закладів середньої та вищої освіти зокрема (Н. Карабущенко, Є. Назарова та ін.) тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Розмаїття підходів до дослідження проблеми толерантності особистості загалом і гендерної толерантності зокрема зумовлює необхідність їх аналізу з метою визначення сутності гендерної толерантності педагогічних працівників.

Мета статті полягає в розкритті сутності та змісту гендерної толерантності як індикатора ціннісних орієнтацій педагогічних працівників.

Виклад основного матеріалу. Дотримання принципу толерантності є умовою успішності впровадження гендерної ідеології до навчально-виховного процесу сучасної освіти. Актуальність проблеми толерантності відображено в Резолюції

Генеральної асамблеї ЮНЕСКО (від 16 листопада 1995 року № 5.61), якою ухвалено Декларацію принципів толерантності. У статті 1 цього документа подається визначення поняття «**толерантність**» та окреслюються його головні аспекти. Зокрема, тут говориться, що толерантність – це повага, сприйняття й розуміння різноманіття культур нашого світу, форм самовиявлення людської особистості; це те, «що уможливорює досягнення миру й приводить від культури війни до культури миру» [4].

На думку науковців І. Зязюна, М. Сметанського, універсальність цінностей педагогічної професії, їх значення для виховання в педагогів морально-етичної культури. Сутність і зміст цінностей педагогічної професії (справедливість педагога, професійна честь і гідність, педагогічний авторитет, педагогічна любов, моральна відповідальність). Саме такі цінності слугують для ефективного виконання професійного обов'язку, є особливим механізмом постановки загальної мети професійного й особистісного зростання в соціумі [6].

Одна з визначальних рис сучасної освіти – ґрунтування «на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями і народами» [5]. Разом із гуманізмом і демократією знаходиться й гендерна рівність, досягнення якої є одним із нагальних питань нашого суспільства. Про це свідчить низка законодавчих документів, ухвалених на підтримку впровадження гендерної рівності в усіх сферах суспільного життя, і проведення Парламентських слухань з означеного питання, останні з яких відбулися 16 жовтня 2013 року [9]. Однією з ознак демократичного суспільства є можливість для кожного суб'єкта осмисленого вибору між різними гендерними ролями та відсутність негативного оцінювання нетрадиційних засобів самореалізації. Тому в період навчання у ЗВО необхідно створити умови для безпеки особистості студента в процесі самовизначення (особистісного, професійного, життєвого, гендерного тощо). Педагог повинен психологічно компетентним і мати гендерну культуру, щоб позитивно вплинути на розвиток гендерної самоідентичності й егалітарної свідомості студента, вільного від гендерних стереотипів і відповідального за індивідуальну траєкторію успіху та самореалізації.

Гендерна культура педагога сприяє корекції процесу соціалізації молодшої людини певної статі відповідно до викликів ринку праці та інноваційної економіки, побудованої на знаннях.

У педагогіці толерантність розглядається як важлива мета процесу виховання, як засіб досягнення виховних та освітніх завдань і, відповідно, як вимога до діяльності й особистості педагога (Б. Вульф, Б. Гершунський, К. Уейн та ін.). Узв'язку з останнім К. Уейн стверджує, що толерантність забезпечує не лише визнання та повагу до пере-

конань і дій інших людей, а й визнання й повагу до самих людей [11]. Толерантність має такі характеристики: 1) *системність*, оскільки толерантність є сукупністю елементів, які, перебуваючи у зв'язках один із одним, утворюють єдність, якій властиві цілісність, структурність, взаємозалежність із середовищем, ієрархічність і множинність опису, тобто всі властивості системи; 2) *суб'єктність*, оскільки як суб'єкт, так й об'єкт толерантності перебувають в активному стані в процесі діяльності; 3) *предметність*, оскільки толерантність реалізується лише тоді, коли є певне поле узгодження інтересів і пошуку компромісів; 4) *контекстність*, оскільки вибір рівня толерантності залежить від конкретних ситуацій взаємодії [7].

Толерантність пронизує практично всі соціально-психологічні феномени, сама є багатограним і складним феноменом, у якому виокремлюють такі взаємопов'язані виміри: 1) вимір установки, який співвідноситься з неусвідомлюваними еталоном самоставлення, міжособистісними, міжгруповими взаєминами; 2) когнітивний – через уявлення про особистісні конструкти як можливість розуміння чужої системи конструктів; 3) вимір взаємин, де вони є усвідомленими та активними зв'язками людини зі світом, насамперед з іншими людьми; 4) поведінковий (як навички встановлення контактів, продуктивного розв'язання конфліктів); 5) вольовий (як сформованість засобів саморегуляції в ситуаціях фрустрації); 6) рефлексивний (як здатність до перебудови неадекватних установок, взаємин, конструктів і чинків) [3].

Отже, толерантність можна визначити як інтегральну особистісну якість, яка визначає активну життєву позицію особистості щодо визнання відмінних від власних інтересів, цінностей, поглядів, звичаїв тощо, які не розходяться з мораллю, прийняття цінності різноманітності, відкритість щодо відмінного від власного досвіду, готовність до діалогу й розширення на цій основі власного досвіду.

Визначимо такі види толерантності, як міжпоколінна, гендерна, міжетнічна, міжконфесійна, професійна, соціально-економічна, політична, пов'язані з тими соціально-психологічними явищами, на які вона поширюється [1].

Розкриваючи сутність поняття «гендерна толерантність», доцільним є аналіз поняття «гендер» як соціально-психологічного феномена конструювання статі засобами соціальної практики, яка обумовлює становище й роль жінки чи чоловіка в суспільстві та його інституціях [2].

Гендерна толерантність особистості є показником її гендерної компетентності, яка передбачає наявність у людини: 1) знань про наявні ситуації гендерної нерівності, фактори й умови, що їх визначають; 2) умінь помічати та адекватно оцінювати ситуації гендерної нерівності в різних сферах життєдіяльності; 3) здатність не виявляти в пове-

дінці гендерно-дискримінаційних практик; 4) здатність конструктивно розв'язувати свої гендерні проблеми та конфлікти в разі їх виникнення [8].

Навчити молодих людей відповідальності й гендерної толерантності непросто, тим більше що чинні в суспільстві цінності не завжди сприяють тому. Однак, коли традиційні цінності зруйновані, а нові ще не створені, саме університети, які залучають у свої стіни маси молоді, зобов'язані формувати усвідомлення того, що потрібно розплачуватися за наслідки своїх дій. Викладачі ЗВО, як ніхто інший, повинні вірити в краще майбутнє. Французький філософ П'єр Тейяр де Шарден підкреслює, що майбутнє знаходиться в руках тих, хто здатен дати наступним поколінням істотні підстави жити та сподіватися.

Одним із показників орієнтації суспільства на сталий розвиток є гендерна рівність усіх громадян. Саме тому набуває особливої ваги організація діяльності закладів освіти на засадах гендерного підходу. Важливим чинником такого підходу в освітній галузі є гендерна толерантність персоналу освітніх організацій, яка дає змогу ідентифікувати ситуації гендерної нерівності в освітньому процесі й запобігати їм, протистояти дискримінаційним (у гендерному контексті) впливам.

В. Полякова, О. Бондарчук, О. Нежинська та інші вказують, що поширеність гендерних стереотипів та упереджень у діяльності педагогічних працівників зумовлює серйозні перешкоди й бар'єри на шляху створення сприятливих умов для самореалізації суб'єктів освітнього процесу незалежно від обмежень, які накладають на вибір сфер їхньої активності традиційні гендерні стереотипи.

Т. Говорун, О. Кікінежді зазначають, що розвинута гендерна толерантність передбачає активну моральну позицію педагога як суб'єкта, який здійснює свідомий вибір щодо особливостей взаємодії з учнями різної статі на засадах гендерної рівності. Це актуалізує ціннісний аспект дослідження гендерної толерантності освітян.

Отже, доцільним видається дослідження гендерної толерантності педагогів та її ціннісного аспекту, що дасть змогу визначити сприятливі соціально-психологічні умови організації толерантної взаємодії з усіма суб'єктами освітнього процесу на засадах гендерної рівності.

К. Терещенко конкретизує рівні розвитку основних видів толерантності педагогічних працівників (міжособистісна, міжпоколінна, управлінська, міжкультурна, міжконфесійна, гендерна, професійна, міжетнічна, соціально-економічна та політична толерантність). Дослідниця зазначає, що основні види толерантності педагогів представлені переважно на високому рівні розвитку, тоді як соціально-економічна та політична толерантність характеризуються домінуванням середнього рівня розвитку, указує, що складники організаційної

культури: «робота», «комунікації», «мотивація і мораль» – більш тісно пов'язані з толерантністю педагогів, ніж складник «управління» [10].

Отже, гендерна толерантність педагогічних працівників передбачає активну моральну позицію як суб'єкта, який здійснює свідомий вибір щодо особливостей взаємодії з учнями різної статі на засадах гендерної рівності.

Висновки. Організація толерантного освітнього простору на засадах гендерного підходу є важливим завданням сучасного педагога. Під гендерною толерантністю педагогічного працівника варто розуміти системне особистісне утворення, що виявляється в прийнятті себе та іншої особи як представника певної статі, прийнятті власної та іншої гендерної ідентичності; відсутності гендерної упередженості в оцінюванні особистісних характеристик особи іншої статі, умінні встановити з нею партнерські стосунки на основі активної моральної позиції.

Перспективи подальшого дослідження полягають у теоретичному обґрунтуванні, розробленні та апробації в умовах педагогічної освіти диференційованих програм розвитку гендерної толерантності педагогічних працівників з урахуванням їхніх ціннісних орієнтацій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бардиер Г.Л. Социальная психология толерантности : автореф. дисс. ... докт. психол. наук : 19.00.05 / С.-Петербург. гос. ун-т. Москва, 2007. 45 с.
2. Бем С. Линзы гендера: трансформация взглядов на проблему неравенства полов. Москва : РОССПЭН, 2004. 336 с.
3. Гриншпун И.Б. Понятие и содержательные характеристики толерантности: к вопросу о толерантности как психическом явлении. *Толерантное сознание и формирование толерантных отношений: теория и практика* : сборник науч.-метод. статей. Москва : МПСИ ; Воронеж : Модек, 2003. С. 19–24.
4. Декларация принципів толерантності, схвалена Генеральною конференцією ЮНЕСКО на II 28-й сесії в Парижі 16 листоп. 1995 р. *Вісн.* 2002. № 11 (128). С. 12–13.
5. Про освіту : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
6. Москальова Л.Ю. Сутність та зміст цінностей педагогічної професії. *Науковий вісник Південно-українського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського* : збірник наукових праць. Одеса : ПНПУ імені К.Д. Ушинського. 2011. № 7–8. С. 96–103.
7. Маслова Г.Г. Воспитание толерантности как фактор развития личности : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Псков, 2006. 234 с.
8. Нежинська О.О. Психологічні умови формування гендерної компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2011. 21 с.
9. Парламентські слухання від 16 жовтня 2013р. у Верховній Раді України «Забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків. Проблеми та дієвий шлях їх вирішення».
10. Терещенко К.В. Толерантність педагогічних працівників в контексті розвитку організаційної культури закладів освіти. *Проблеми сучасної психології* : збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України та Державного вищого навчального закладу «Запорізький національний університет» / за ред. С.Д. Максименка, Н.Ф. Шевченко, М.Г. Ткалич. Запоріжжя : ЗНУ, 2014. № 1 (5) С. 104–110.
11. Уэйн К. Образование и толерантность. *Высшее образование в Европе*. 1997. Т. XXI. № 2. С. 14–28.